

מפלגה בצל פילוג: פרישתו של ישראל אלדד מרשימת הלוחמים והשפעתה

יצחק פס

בין התנועות והארגונים הציוניים ביישוב הייתה לח"י טבועה בחותם של פילוג. היא עצמה הייתה תוצר אבולוציוני של סדרת פילוגים שראשיתה בפרישת ז'בוטינסקי מההסתדרות הציונית וסופה בפרישת אברהם ('איר') שטרן מהאצ"ל. 'בראשית היה הפילוג',¹ נהג לומר לתלמידיו, ובכך יצק את אחד מעקרונות היסוד של תפיסתו הפוליטית, עקרון 'הפרישה הקדושה'. בלי דעת כמו קבע באמירה זו את המטען הגנטי, על תכונותיו ופגמיו, של המחתרת שהקים.

מוטיב הפילוג הוא אחד מהמאפיינים הבולטים בהתפתחותן של תנועות ודומה שאין ולו תנועה אחת שלא עברה שלב כזה, ובהן תנועות פוליטיות, דתיות, תנועות שחרור ותנועות מחאה מסוגים שונים. תופעה זו לא פסחה גם על הפוליטיקה הישראלית לפני הקמת המדינה ואחרי כן, שהתאפיינה בדינמיקה סוערת, בנוקשות אידיאולוגית, בפולמוסים רעיוניים ובפסיפס מורכב של קשרים.

כמו בראשיתה של לח"י, גם סופה עמד בסימן פילוג. לאחר החלטת האו"ם על הקמת המדינה, עברה לח"י משבר חריף שתוצאותיו באו לידי ביטוי בקורותיה קצרות הימים של רשימת הלוחמים, המפלגה שהקימה לאחר הקמת המדינה. מפלגה זו התאפיינה בתהליך דעיכה ממושך ומייסר שלוה, בזעזועים אישיים, אידיאולוגים ופוליטיים, אולם בראש ובראשונה באינטראקציה פנימית הרסנית שהסימפטום הבולט ביותר שלה היה פרישתו של ישראל אלדד, מראשי המפלגה.

* מאמר זה מבוסס על פרק מעבודת הדוקטור 'מורשת לח"י בין ימין רדיקלי לשמאל רדיקלי: ישראל אלדד מול נתן ילין-מור' שנכתבה בהנחיית פרופ' יהודית באומל-שוורץ במחלקה לתולדות עם ישראל ויהדות זמננו באוניברסיטת בר אילן.

1 נחמיה בן תור, ספר תולדות לח"י, א, ירושלים תש"ע (להלן: בן תור, ספר תולדות לח"י), עמ' 119.

כיצד ביטאה פרישת אלדר את משבר ההנהגה שחל בלח"י? כיצד היא השפיעה על גורלה של רשימת הלוחמים? ומה אפשר ללמוד מכך על תהליך הפיכתה של מחתרת למפלגה פוליטית? 'שאלות העוסקות בבעייתיות הכרוכה ביציאה מאפלת המחתרת לאור הזירה הפוליטית הגלויה, ובתהליכים המאפיינים את התנהגותה של מחתרת פוליטית בשלב זה – נותרו פתוחות למחקר', קבע שלומי רזניק והמשיך: 'תהליך היציאה מחיי המחתרת אופיי הסוד לעולם הגלוי הלגלי הוא תהליך קשה לעיתים – מלא תקווה ולעיתים תכופות ארוך ומכאיב... מעטות המחותרות שלא הפכו למפלגות שלטון, שהצליחו לבצע מעבר זה בשלום'.² לכאורה אך טבעי היה שהמפלגה לא תצליח לשמר את המסגרת התנועתית. ייחודה של לח"י היה בהטרוגניות האידיאולוגית של חבריה, שבאו מזרמים שונים על פני כל הספקטרום הפוליטי והתרבותי באותם ימים: ממרקסיסטים ועד בעלי תפיסות לאומיות משיחיות, מכנענים ועד שומרי מצוות אדוקים שהתאחדו סביב מטרה משותפת. משזו הושגה, נעלם המכנה המשותף וממילא צצו חילוקי הדעות.

אולם הפן האידיאולוגי, למרות מרכזיותו וחשיבותו בהבנת התהליך שעברה המפלגה, אינו מציג את מלוא התמונה ואת המורכבות שאפיינה אותה. צדק יעקב שביט בביקורתו על מחקרו המונומנטלי של יוסף הלר על לח"י, שבחן את קורותיה רק מבעד לעדשה האידיאולוגית והפוליטית.³ ברצוני לבחון את תהליך העלייה מן המחתרת במבט היסטורי-סוציולוגי רב ממדי ולשים דגש על אחריותה של ההנהגה למשבר שהתהווה ועל מערכת היחסים הפנימית בין חבריה, מתוך הבנה שהמחתרת מורכבת מאנשים שתכונותיהם ואופיים, השקפת עולמם, התנהגותיותיהם, חולשותיהם והאינטראקציה הבינ-אישית ביניהם קובעים במידה רבה את פני הדברים.⁴

אעשה שימוש במודל שיצר הפסיכולוג ססיל גיב. הוא קבע ארבעה מרכיבים שמשפיעים על האינטראקציה הפנימית בקבוצה: (א) המנהיג, כישוריו, אישיותו ומשאביו להשגת המטרה; (ב) המונוהגים, יכולתם, אישיותם, כישוריהם ומשאביהם; (ג) המצב הכללי שבו פועלת הקבוצה.⁵ (ד) המשימה שעומדת על מתמודדת. לאחר מכן אנתח כיצד השפיע כל

2 שלומי רזניק, 'חבלי הפרישה מהפרישה', בתוך: אברהם דסקין (עורך), **מאלטלנה עד הנה: גלגולה של תנועה – מחרת לליכוד**, ירושלים תש"ע (להלן: רזניק, חבלי הפרישה מהפרישה), עמ' 13.

3 יעקב שביט, 'לח"י בין אידיאליזם לאופורטוניזם: לביור דיוקנו של לח"י כארגון מחתרת וכקבוצה אידיאית', בתוך: הנ"ל, **המיתולוגיות של הימין**, צופית תשמ"ו, עמ' 153-179.

4 לא לחינם קרא נתן ילין-מור, מנהיגה הפוליטי של לח"י, לספרו **לוחמי חרות ישראל: אנשים, רעיונות, עלילות**, חיפה תשל"ד, והקדים אנשים לרעיונות. הפסיפס האנושי הוא זה שעושה את המחתרת ומשפיע יותר מכול על דרכה וקורותיה.

5 בהגדרו את המונח 'מצב' קבע גיב קריטריונים מספר: בניית יחסים בין-אישיים, אפיון הקבוצה כקבוצה, התנאים הפיזיים שבהם הקבוצה פועלת, אפיון התרבות או המציאות הכללית שבהם הקבוצה פועלת, מאיזה מקום היא צמחה ועוד.

מרכיב על קריסתה של המחתרת והמפלגה שהקימה.⁶ לבסוף, בעזרת מרכיבים אלה אבחנו את תהליך העלייה מהמחתרת ואראה כיצד כל אחד מהם השפיע על גורלה של המפלגה. תהליך המעבר ממחתרת למפלגה וקורותיה של רשימת הלוחמים נבחנו במחקרים שונים, אם כחלק מהעיסוק רב העניין בלח"י ואם כחלק מהשתייכותה למורשת הימין הרוויזיוניסטי. ראש וראשון הוא יוסף הדר, שמחקרו המונומנטלי, אך השנוי במחלוקת, על לח"י בחן באריכות את גלגוליה האידיאולוגיים והפוליטיים במהלך שנות קיומה.⁷ ענת שטרן עסקה בתהליך העלייה מהמחתרת והקמת המפלגה ושמה דגש על השפעתה של פרשת ברנדוט על תהליך זה. מחקרה של שטרן מסתיים לאחר הבחירות לאסיפה המכוננת הראשונה; היא כמעט ואיננה עוסקת בקורותיה של המפלגה ובתהליכים שעברה.⁸ מקורות נוספים הם משל יוצאי לח"י שתיעדו את קורותיה. הבולט שבהם הוא הקדמתו של פנחס גינוסר לפרוטוקול 'ועידת הלוחמים' שבה גיבש פריודיזציה של קורות לח"י ואפיין כל תקופה. את הקדמתו סיים בהתפרקות רשימת הלוחמים, שאחת מסיבותיה הייתה לדעתו פרישתו שלו עצמו מהמפלגה.⁹ גם יוצא לח"י אחר, נחמיה בן תור, כתב את קורות המפלגה בכרוניקה שאיננה ביקורתית, טרחנית ומשובשת לעתים.¹⁰ בין חוקרי הימין הרוויזיוניסטי עסקו בסוגיה יחיעם ויץ, שלומי רוניק ואופירה גראוויס-קובלסקי,¹¹ בעיקר בהשוואה לאצ"ל ולתנועת החרות ובבחינת הזיקה והיחסים ביניהן.

תהליך העלייה מהמחתרת וההפיכה למפלגה פוליטית עומד בצומת כרונולוגי חשוב: במעבר מיישוב למדינה ומפוליטיקה וולונטרית לפוליטיקה פרלמנטרית. אפשר אם כן לראות ברשימת הלוחמים מקרה בוחן וכבסיס השוואה לתנועות שעברו תהליך דומה מחד גיסא, ולבחינת תהליך התגבשותן של מפלגות בשנים הפורמטיביות מאידך גיסא. שנים אלה שבהן התעצבה המערכת הפוליטית התאפיינו בארגון מחדש של התנועות השונות,

-
- Cecil Gibb, 'Leadership: Psychological Aspects', in: David. I. Sills (ed.), *The International Encyclopedia of Social Sciences*, New York 1968, vol. 9, pp. 91-101 (להלן: גיב, מנהיגות). 6
- יוסף הדר, לח"י: אידיאולוגיה ופוליטיקה 1940-1949, ירושלים תשנ"ט (להלן: הדר, לח"י), עמ' 508-463. 7
- ענת שטרן, 'מפלגה בצל משפט: רשימת הלוחמים בבחירות לאסיפה המכוננת', בתוך: מרדכי בראון ומאיר חזן (עורכים), פוליטיקה במלחמה: קובץ מחקרים על החברה האזרחית במלחמת העצמאות, ירושלים 2014 (להלן: שטרן, מפלגה בצל משפט), עמ' 411-449. 8
- פנחס גינוסר, בצאת לח"י מהמחתרת: פרוטוקול הוועידה הארצית הראשונה של לוחמי חרות ישראל, רמת גן תשמ"ה (להלן: גינוסר, בצאת לח"י), עמ' 31-34. 9
- בן תור, ספר תולדות לח"י, עמ' 319-504. 10
- יחיעם ויץ, ממחתרת לוחמת למפלגה פוליטית: הקמתה של תנועת החרות, 1947-1949, קריית שדה בוקר תשס"ג (להלן: ויץ, ממחתרת לוחמת למפלגה פוליטית); רוניק, חבלי הפרישה מהפרישה, עמ' 13-31; ואפירה גראוויס-קובלסקי, 'תנועת החרות 1947-1949', בתוך: מרדכי בראון ומאיר חזן (עורכים), פוליטיקה במלחמה: קובץ מחקרים על החברה האזרחית במלחמת העצמאות, ירושלים 2014, עמ' 344-373; הנ"ל, 'כשמש אחת וכשם שאין שתי ירושלים: יחס הימין הרביזיוניסטי לירושלים במלחמת העצמאות', עלי זית וחרב, חוב' יג (תשע"ג), עמ' 140-172. 11

בבחינת עקרונות היסוד שלהן והתאמתם למציאות המתהווה, בבחינת בסיסים אלקטורליים, בחיפוש אחר בעלי ברית פוליטיים ובכריתת בריתות, ובלא מעט מקרים גם בפילוגים. מעבר לחשיבות שיש לבחינת תהליך זה, שהוא נרדף נוסף בהתפתחות התרבות הפוליטית בימיה הראשונים של המדינה, יוצרת סוגיה זו מעין קו תפר כרונולוגי ורעיוני הקושר בין עבר לעתיד ובין היסטוריה להיסטוריוגרפיה. סיום פעילותה של לח"י ובחינת הדינמיקה והאינטראקציה בתוך המפלגה, רשימת הלוחמים, בעיקר על רקע חילוקי הדעות האידיאולוגיים בין האסכולות השונות, עשויה לסייע בהבנת התהליך המורכב שעברה לח"י, תהליך הנמצא במחלוקת מחקרית שנים ארוכות.¹² זאת ועוד, במקום שבו מסתיימת ההיסטוריה מתחילה ההיסטוריוגרפיה. משכך משמש מאמר זה בסיס להבנת הפולמוס הגדול על מורשת לח"י, זהותה ומטרותיה, פולמוס יצרי וסוער שניזון מהקטבים האידיאולוגיים והפוליטיים שאליהם פנו בחלוף השנים שני מנהיגיה ישראל אלדר ונתן ילין-מור. הראשון לימין הלאומני המשיחי והשני לשמאל הרדיקלי שדגל בהגדרה עצמית לפלסטינים.

הסתייעתי במקורות שונים בהבנת התהליך הדינמי שעברו לח"י ורשימת הלוחמים, שבסיומו התפרקה המפלגה. לח"י פרסמה בשנות קיומה ספרות מחתרת עניפה, שרובה המוחלט נכלל בשני הכרכים של כתבי לח"י.¹³ ספרות זו, שנכתבה ברובה בידי אלדר וילין-מור, מבטאת את ההתפתחות הרעיונית בלח"י ומשמשת בסיס לעיסוק בסוגיה זו. מקור נוסף להבנת המחלוקת הרעיונית ברשימת הלוחמים ופרישת אלדר, הוא פרוטוקול הוועידה שציינה את קו פרשת המים בקורות המפלגה. נוסף על כך עשיתי שימוש רב בחומר ארכיוני של רשימת הלוחמים שנמצא בארכיון לח"י, כיום בארכיון צה"ל בתל השומר ובכביטאוני המפלגה, בעיקר בכיטאון חבר שעסק בענייניה הפנימיים. להבנת עמדתו של אלדר נעזרתי גם בעיתון סלם שאותו ערך ושהוצאתו לאור הייתה הקטליזטור לפרישתו/ סילוקו של אלדר מהמפלגה, ובמכתבים שחלקם כונסו בספר המכתבים שלו.¹⁴

לח"י

לח"י הייתה מחתרת רדיקלית שהוקמה בידי אברהם שטרן, 'יאיר', שהתפלגה מהאצ"ל והתבססה על השקפת עולם חדשה שהייתה מנותקת מההשקפה הרוויזיוניסטית הקלאסית. בבסיסה עמדה תפיסה לאומית רדיקלית שבאה לידי ביטוי ב'עיקרי התחייה', המניפסט האידיאולוגי של התנועה החדשה שפורסם בכיטאונה במחתרת בשלהי שנת 1940 ובתחילת

12 לדוגמה, הערותיו של גינוסר על מחקרו של הלר: 'מחקר חלוצי על לח"י, אורות וצללים', קתדרה, מס' 64 (1992), עמ' 140-171 ר"ע (1992), עמ' 137-158; זאב איבינסקי, לח"י: צבת ראשונה, תל אביב תשס"ג (להלן: איבינסקי, לח"י), עמ' 601-606.

13 לוחמי חרות ישראל, כתבים, תל אביב תש"ך (להלן: לח"י, כתבים), א-ב.

14 ישראל אלדר, מכתבים נבחרים, 1944-1995, תל אביב תשע"ה (להלן: אלדר, מכתבים נבחרים).

שנת 1941.¹⁵ מטרתה הייתה הקמת 'מלכות ישראל' – מושג שרווח בימין הרדיקלי של אותן שנים.

לאחר רצח 'יאיר' השתקמה המחתרת והוקם 'מרכז', הנהגה בת שלושה חברים: יצחק שמיר היה אחראי לצדדים האופרטיביים, נתן ילין-מור היה הדמות הפוליטית וד"ר ישראל אלדר היה אחראי לאידיאולוגיה ולתעמולה.

בשנות קיומה עברה המחתרת תהליך ממושך של שינוי אידיאולוגי ששיאו היה סינתזה 'נציונל-בולשוויקית' כהגדרת הלר, כלומר השקפה לאומית רדיקלית בשילוב תפיסות סוציאליסטיות סמיקומוניסטיות. כתוצאה מכך פיתחה לח"י אוריינטציה אל ברית המועצות, החלה להתקרב לשמאל היישובי ולשנות את יחסה לערבים, ראתה ב'אימפריאליזם הזר' אויב ומבחינה פוליטית פיתחה את רעיון 'הניטרליזציה של המזרח התיכון'. שני קובעי המדיניות שלה, ילין-מור ואלדר, הפיצו בעיתוני המחתרת את השקפותיה והתעמתו עם גורמים ביישוב שהרבו לתקוף אותה. מעל פני השטח נראה שהייתה שותפות אידיאולוגית מוחלטת בין אלדר לילין-מור; אפילו סגנון כתיבתם היה זהה כמעט לחלוטין.¹⁶ לימים התברר שלא כך היו פני הדברים. הטרנספורמציה האידיאולוגית השפיעה גם על הממד האנושי של לח"י, כאשר אנשים בעלי השקפת עולם שמאלית דוגמת עמוס קינן ובעוז עברון התגייסו למחתרת.

החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר על הקמת מדינה יהודית גרמה משבר בלח"י, אף שמטרתו של הארגון הושגה (אומנם רק בחלקה, שהרי הארגון התנגד לחלוקת הארץ). כחלק מההתמודדות עם המציאות החדשה הודיע הארגון שיפעל בתחומי מדינת ישראל כתנועה לגלית ויקבל את מרותה, אך בירושלים, שאמורה הייתה להיות עיר בין-לאומית, הוא ימשיך בפעולה עצמאית. בפועל לאיש לא היה ברור מהו הכיוון הרצוי; גם לא לראשי הארגון.¹⁷ מעבר לפן האידיאולוגי קיבל המשבר ביטויים מעשיים כסאגת פירווק החטיבה הלוחמת שעליו החליט ילין-מור לברו ולכסוף חזר בו והמדיניות כלפי הערבים שלח"י לא ראה בהם אויב.

תהליך העלייה של לח"י מהמחתרת, 'חבלי הפרישה מהפרישה' כהגדרת רוניק,¹⁸ לא היה ייחודי. תנועות מחתרת רבות ברחבי העולם עברו תהליך מעין זה, בניואנסים שונים. במקרים רבים התהליך היה מורכב ועורר קונפליקטים, לעיתים אלימים, בין המחתרת לתנועות אחרות שפעלו באותו מרחב ולעיתים אף בתוך המחתרת עצמה. די אם אזכיר את

15 לח"י, כתבים, א, עמ' 27-28. העיקרים פורסמו בשני חלקים: בגיליון ב' של במחתרת (נובמבר 1940) ובגיליון ה' (פברואר 1941).

16 ריאיון זאב איבינסקי עם אלדר, ארכיון לח"י (להלן: א"ל), מס' משלוח 1128/2003 תיק 475.

17 ישראל אלדר, מעשר ראשון, תל אביב תשנ"ט (להלן: אלדר, מעשר ראשון), עמ' שיח-שכא. על המבוכה הרבה תעיד כמות החומר בסיווג 'פנימי' שהופץ באותה תקופה ובו ניסיונות להסביר את דרכה של המחתרת נוכח אתגרי העתיד.

18 רוניק, חבלי הפרישה מהפרישה, עמ' 13.

המחתרת הקומוניסטית בתקופת מלחמת העולם השנייה 'צבא השחרור היווני' (E.L.A.S),¹⁹ ואת I.R.A האירית,²⁰ שתהליך עלייתן מהמחתרת גרם למלחמת אזרחים עקובה מדם והשפיע על המשך דרכן.

גם בזירה המקומית תהליך העלייה של לח"י מהמחתרת לא היה ייחודי. האצ"ל, ובמידה רבה גם הפלמ"ח, שחבריו היו הגרעין המרכזי של מפ"ם, נאלצו גם הם להתמודד עם המציאות החדשה, מציאות שחייבה הערכה מחדש וארגון מחדש תוך כדי קונפליקטים פנימיים וחיצוניים. זאת ועוד, תהליך העלייה מהמחתרת וההפיכה למפלגה הושפע רבות מהזירות השונות שניתבו את המציאות באותם ימים: מערכות צבאיות ומדיניות, מעורבות בין-לאומית והתגבשות סדרי השלטון. כל אלה יצרו תהליך דינמי ודיאלקטי שבסופו עמדה לח"י לבחירות הראשונות.

במשבר שנוצר התברר שלח"י לא הייתה עשויה מקשה אידיאולוגית אחת. שני זרמים בולטים היו בקרבה: זרם לאומי, שהושפע בעיקר מתפיסת עולמו של המשורר אורי צבי גרינברג (אצ"ג), וזרם שמאלי סוציאליסטי. הביטוי לכך היה כשאלדד התחיל להשתמש ברטוריקה לאומית רדיקלית, באוריינטציה על ירושלים ובקריאה להקים את בית המקדש. מנגד העלה ילין-מור על נס תנועות קומוניסטיות ברחבי העולם, ניסה להתוות דרכים לשיתוף פעולה עם גורמים ערבים והביע תמיכה במשה סנה.²¹ אולם היו נקודות מגע בקווים האידיאולוגיים של השניים: ילין-מור המשיך לדגול בתפישה טריטוריאלית מקסימליסטית ואלדד המשיך לדבוק באוריינטציה מדינית לכרית המועצות ותמך בהשקפת העולם הסוציאליסטית.

עם הקמת המדינה עלתה שאלת הלגליות של המשך קיומה של לח"י במלוא חריפותה. לכאורה הייתה הנוסחה ברורה: לפעול במסגרת חוקית בתחומי המדינה. ואכן, רוב חברי לח"י התגייסו לצבא, והחל ניסיון לגבש פעילות פוליטית. אולם, טוענת שטרן, ההבדלים האידיאולוגיים בין אלדד לילין-מור באו לידי ביטוי גם בסוגיה זו: בעוד אלדד קרא להמשיך בפעילות המחתרתית בירושלים העדיף ילין-מור להתמקד בהכנות לפעילות פוליטית לגלית.²² אלא שאם כי היו פערים בין השניים, הם לא היו כה רחוקים זה מזה. ילין-מור העדיף אומנם להתמקד בפעילות לגלית, אך הוא לא שלל פעילות מחתרית, ודאי בירושלים שהייתה מרכזית עבור לח"י.²³ מנגד, גם אלדד, למרות טענתו המאוחרת בספרו האוטוביוגרפי

19 Edgar O'ballance, *The Greek Civil War*, London 1966; Spyridon Plakoudas, *The Greek Civil War: Strategy, Counterinsurgency and the Monarchy*, London and New York 2017

20 John Bowyer Bell, *The Secret Army: The IRA, 1916-1979*, Dublin 1989, pp. 29-38

21 ההבדלים בין השניים בולטים בעיתון **מברק**, שהיה הניסיון הסמלי-גלילי של לח"י להיכנס לחיים הפוליטיים. בעוד אלדד הרבה לכתוב על ירושלים, שותפו דיבר על 'שיתוף עם הערבים – כיצד? ועל ועידות קומוניסטיות ברחבי העולם.

22 שטרן, **מפלגה בצל משפט**, עמ' 436-437.

23 מקורות שונים מצביעים על עמדה זו. כאלה הן התבטאויות שונות שלו שהוצגו במשפט רצח ברנדוט ודר"חות חסויים של הש"י, לדוגמה מיום 10.6.1948, ארכיון ההגנה, תיקי ש"י פורשים, חטיבה 112 תיק 239. בפומבי הוא התבטא בנימה דומה בריאיון לעיתונאי אמריקני שפורסם גם במברק, ובו הצהיר

נגד הפעילות הפוליטית של לח"י שהביאה ל'בריחתו' לירושלים מהשפלה לאחר פרשת 'אלטלנה'²⁴, המשיך לשמש כאחד ממנהיגי התנועה. הוא השתתף במשא ומתן על התפרקות לח"י ושכנע חברים קיצונים בירושלים להניח את נשקם לאחר החלטת הממשלה על סיפוח ירושלים המערבית וכינון ממשל צבאי, באוגוסט 1948.²⁵

כחלק מתהליך העלייה מהמחתרת צריך היה לקבוע מחדש את העקרונות האידיאולוגיים של התנועה. בסוף יולי 1948 פורסם מצע שהציג סינתזה של השקפות ימניות ושמאליות. לח"י הוגדרה כתנועה שלוחמת להקמת 'מלכות ישראל' ובין מטרותיה 'קיום הארנות של העם' – טרמינולוגיה לאומית בנוסח 'עיקרי התחייה' ושירת אצ"ג. מנגד נצבעו סעיפים רבים בצבע סוציאליסטי. כך, לדוגמה, אחת המטרות הייתה 'הקמת משטר של בעלות לאומית [...] למניעת ניצול אדם באדם', ועוד. את פתרון בעיית הערבים ראתה לח"י בחילופי אוכלוסין.²⁶ קו פרשת המים בתהליך זה היה רצח ברנדוט באמצע ספטמבר 1948. אף שארגון לא מוכר, 'חזית המולדת', קיבל את האחריות למעשה, החשד המיידי נפל על לח"י והממשלה החלה במסע לחסל את הארגון. נחקקה הפקודה למניעת טרור, מאות מחברי המחותרת נאסרו ומחנותיה פורקו. לאחר מצוד ממושך נאסרו ילין-מור ומתתיהו שמואלביץ, מבכירי לח"י, והואשמו בניהול ארגון טרור. המשפט התנהל כמשפט פלילי, למגינת ליבו של אלדד שדגל במשפט פוליטי שבו תואשם ממשלת ישראל. בהתנהלות ה'תבוסתנית' לדעתו של ילין-מור הוא ראה ביטוי לדעיכת הרוח המהפכנית בלח"י. בעקבות כך התחדדו ההבדלים בין מנהיגי התנועה ונוצר פער שאי-אפשר היה עוד לגשר עליו. בדיעבד קבע הטרור שרצח ברנדוט היה משגה טקטי ואסטרטגי וגרם לפיחות בתרמית לח"י. דומה שיש בכך להצביע על כישלון ההנהגה שלא השכילה לחזות מראש את התגובה החריפה של השלטון.

במענה למשפט ובניסיון להוביל לשחרורם של שני הנאשמים הוקמה מפלגה, רשימת הלוחמים, והם הוצבו בראשה. המפלגה ניהלה את תעמולת הבחירות שלה בצל המשפט

24 שלא יהסס לדרת שוב למחתרת כדי 'לעשות את ירושלים כהל אביב'. יתר על כן, טרם יציאת אלדד לירושלים ביולי 1948 אמר לו ילין-מור: 'אני סומך עליך [...] ירושלים תהיה שלנו'. ראו, 'כששרתוק מדבר נוסח לח"י', מברק, 7.8.1948, עמ' 2.

24 אלדד, מעשר ראשון, עמ' שסט.
25 ממוצג תביעה במשפט ברנדוט עולה שאלדד הגיע לירושלים לבקשת מפקד לח"י בעיר כדי לסייע לו לקבוע את גורל לח"י בעיר נוכח כוונת הממשלה לסיפוח העיר וזלר להנהגת לח"י, ללא תאריך, תיקי עו"ד זליגמן, מכון ז'בוטינסקי בישראל (להלן: מזב"י), תיק ח 13 - 8/48/3. המכתב הוצג כראייה בידי התביעה. ראו גם עדותו של ברוך נאדל במשפט ברנדוט, עמ' 1097-1127 של הפרוטוקול, וביקור עמ' 1109 ו-1118. נוסף על כך, בזמן היותו בירושלים נשמר קשר מכתבים בין אלדד לילין-מור ובו עדין אותו אלדד במתרחש בעיר.

26 על המצע ראו, הטר, לח"י, עמ' 428-434; בן תור, ספר תולדות לח"י, עמ' 322-326; שטרן, מפלגה בצל משפט, עמ' 414-416. מאלף הדבר שגם מנחם בגין, ראש מפלגת חרות, ראה בשחרור לאומי ובצדק חברתי במולדת השלמה את האידיאולוגיה של המפלגה. ראו, אריה נאור, האידיאולוגיה של מנחם בגין בתקופת הקמת תנועת החרות', בתוך: אברהם דיסקין (עורך), מאלטלנה עד הנה, ירושלים 2011 (להלן: נאור, האידיאולוגיה של מנחם בגין), עמ' 44-45.

ובבחירות זכתה במנדט אחד. פירוש הדבר היה שיליין-מור היה לחבר כנסת בעודו במאסר. בסוף המשפט נידונו השניים למאסר אך שוחררו מיד בחנינה הכללית שנתנה הממשלה הזמנית בהחלטתה האחרונה ב־11 בפברואר 1949.²⁷

ועידת הלוחמים

עם שחרורם של יליין-מור ושמואלביץ החלה להתארגן המפלגה החדשה. מכיוון שבניגוד למפלגות האחרות היא נגררה למערכת הבחירות, היה עליה להתחיל מההתחלה: להקים סניפים, למנות אחראים, להתארגן מבחינה כלכלית, להוציא עיתון ועוד.²⁸ אולם בראש ובראשונה עמדו על הפרק השאלות האידיאולוגיות שעסקו בזהותה של המפלגה ובדמותה שנדחקו לקרן זוית בלחץ האירועים. כעת, לאחר הבחירות, נדרשה הכרעה לשאלות אלה. ב־24 בנובמבר 1949 (כ"ה בשבט תש"ט, יום השנה השביעי לרצח 'יאיר'), כחודש לאחר הבחירות, נערך כינוס להכנתה של ועידת המפלגה הראשונה. מהכינוס, שבו לא נרשם פרוטוקול, השתמרו הרצאותיהם של יליין-מור ואלדד, שני הנואמים המרכזיים בו.²⁹ כבר מכתורות ההרצאות של השניים, יליין-מור, 'על בעיות המשטר והחברה', ואלדד, 'סולמו של יעקב אבינו: יסודות הלאומיות שלנו', ניכרים ההבדלים בתפיסות העולם ובהדגשים השונים של כל אחד מהם,³⁰ אף שהם עדיין ראו במצע הזמני (מחודש יולי) בסיס רעיוני שבכוחו לשמור על אחדות השורות. ברובד נסתר יותר הייתה זו תחילת הפולמוס ביניהם על 'מי ומה היו יאיר ולח'י',³¹ ומי הוא ממשיך הדרך האמיתי.³²

מה עמד ביסוד מחלוקתם האידיאולוגית? התשובה טמונה במשפט שאמר אלדד בסיכום ועידת הלוחמים: 'במצעינו כתוב המונח "מלכות ישראל". בהצעה שכנגד הושמט מונח זה'.³³ אלדד ראה בלח"י תנועה משיחית ברוח תורת אצ"ג ו'יאיר', שמטרתה המוצהרת

-
- 27 שטרן, **מפלגה בצל משפט**, עמ' 439-447. הבחירות לכנסת הראשונה שבהן נבחר יליין-מור כחבר כנסת התקיימו ב־25.1.1949. פסק הדין שהרשיע אותו ושלח אותו למאסר ניתן כשבועיים לאחר מכן.
- 28 ב־13.2.1949 שלחה רשימת הלוחמים לממונה על מחוז תל אביב הצהרה על ייסוד אגודה (הליך מקביל לרישום עמותה בימינו). בהצהרה זו פורטו מטרות האגודה: 'פעילות מדינית, הסברתית וארגונית למען החופש המלא של עם ישראל כולו במולדתו השלימה'. על ההצהרה חתמו יליין-מור כיושב ראש ושמיר, אלדד ושמואלביץ, כחברי הנהלה. א"ל, מס' משלוח 2003/1133 תיק 12.
- 29 מכיוון שנבצר מיליין-מור להשתתף בכינוס הופצה הרצאתו בכתב, גינוסר, **בצאת לח"י**, עמ' 33. על הכינוס ראו, שטרן, **מפלגה בצל משפט**, עמ' 447-448.
- 30 ראו, Zev Golan, *Stern: the Man and His Gang*, Tel Aviv 2011, pp. 206-215.
- 31 כותרת מסה ארוכה של אלדד שבה ניתח באור אפולוגטי את קורות המחותרת, פורסמה בסלם, קמה-קמו, תשכ"ב, עמ' 5-50.
- 32 Ilan Amitzur, *Bernadotte in Palestine, 1948: A Study in Contemporary Knight-Errantry*, Oxford 1989, p. 204
- 33 גינוסר, **בצאת לח"י**, עמ' 130. ההרגשה שלי.

'מלכות ישראל',³⁴ וב'עיקרי התחייה' מסמך מחייב. ילין-מור, מנגד, לא קיבל מעולם את משנתו האידיאולוגית של 'איר' אלא רק את עקרונותיו הפוליטיים ואת ניתוחיו המדיניים,³⁵ וראה בלח"י תנועת שחרור לאומית אנטי-אימפריאליסטית בעלת גוון סוציאליסטי.

בסוף הכינוס נבחרו 120 צירים לוועידה. ילין-מור נבחר במקום הראשון, שמיר בשני ואלדר בשלישי.³⁶ נוסף על כך התקבלו החלטות על שלילת ויתורים טריטוריאליים, על חשיבותה של ירושלים, נשלחו ברכות לגורמים שתמכו במדינת ישראל במלחמתה, כשהדגש היה ברית המועצות ומדינות הדמוקרטיה העממית ובוטאה תמיכה בניטרליות של מדינת ישראל.³⁷

כחודש לאחר מכן, בין 20 ל-27 במארס, התכנסה הוועידה הראשונה של רשימת הלוחמים. חילוקי הדעות הרעיוניים והאישיים התפרצו בה ובראייה רטרוספקטיבית היא ביטאה את סופם של רשימת הלוחמים ושל לח"י. חשיבות רבה נודעה בתרבות הפוליטית, בעיקר השמאלית, לכינוסים ולוועידות מפלגתיות, ובמקרים רבים הם היו מקור לוויכוחים ולפילוגים.

בעיקרה עסקה הוועידה בפרוגרמות של ראשיה, אולם הוויכוחים חרגו מעבר לכך והקיפו נושאים פוליטיים, אידיאולוגיים ואופרטיביים שנגעו לעבר וגם לעתיד. חלק מהמשתתפים יצאו נגד התפיסה שראתה באצ"ג מורה דרך,³⁸ והיה מי שמתח ביקורת כללית על הנהגת לח"י.³⁹ רובם ככולם דנו במשבר בתנועה, בגורמים לו וככיוון שאליו עליה לפנות. הדעות היו מקוטבות. מצד אחד דובר על הקמת בית מקדש בירושלים ומצד שני על אינטרסים משותפים עם העם הערבי ועל ביצוע מהפכות במדינות השכנות. רוב הדוברים דגלו בשילוב של לאומיות וסוציאליזם בנוסחאות שונות. ממד נוסף שבא לידי ביטוי בכנס היה פגיעה באתוסים שעיצבו את אופייה של המחתרת הנרדפת, הָרְעוּת שֶנְצֵרְפָה בשנות המחתרת וההזדהות המלאה עם התנועה.⁴⁰

34 אפשר להגדיר מושג זה כאימפריה גבולותיה משתרעים מהפרת ועד הנילוס ותרבותה יונקת ממסורת ישראל.

35 'איר כפי שהכרתיו', אתגר, מס' 23, 1962, עמ' 4-5. על ההבדלים האידיאולוגיים ביניהם ראו, הדר, לח"י, עמ' 519-522.

36 א"ל, מס' משלוח 2003/1133 תיק 5. מפילוח נתוני ההצבעה עולה שבעשירייה הראשונה ארבעה היו מזוהים עם ילין-מור, שניים עם אלדר וארבעה היו בלתי מזוהים (מאנשי המבצעים של לח"י). גאולה כהן הגיעה למקום ה-11.

37 שם, מס' משלוח 2003/1133 תיק 4.

38 חגי אשר, לדוגמה, הבחין בין קבוצת הרוכ בהנהגת ילין-מור ושמיר, קבוצה אשר דרכה הייתה ברורה ובין קבוצת המיעוט שהלכה בעקבות אצ"ג אשר סבלה מבלבול, ראו, גינוסר, בצאת לח"י, עמ' 88. גם שמיר יצא בנאומו נגד אצ"ג, שם, עמ' 91-92.

39 שם, עמ' 83, 86.

40 הבוטה מכולם היה 'הסבא' שניאורסון, מוותיקי הוותיקים שקרא לעבר חבריו: 'את אחי אני מבקש'. שמיר, שנחרד מהדברים, הגיב בחריפות ואמר שאם מישוהו יכול לדבר על בגידה והתנוונות הרי שהוא זר בתוך התנועה. שם, עמ' 90-91.

בסופו של דבר הובאו להצבעה שתי הצעות. הצעת הרוב הגלה בהגדרת המפלגה כמפלגה פוליטית שמטרותיה שחרור הארץ כולה בגבולותיה ההיסטוריים ומלחמה על האינטרסים של מעמד הפועלים. הצעת המיעוט של אלדר קראה להקים תנועה חינוכית-מדינית שתפעל להקמת 'מלכות ישראל' ברוח עקרונות הלח"י, מתוך הבנה שטרם הגיעה השעה להפוך למפלגת המונים. מעבר לוויכוח האידיאולוגי היה כאן גם פולמוס טקטי שהזכיר במקצת את אחד הפולמוסים סביב פירוק 'השומר': האם על התנועה לשמור על ייחודה כאוונגרד מצומצם או להרחיב את השורות?⁴¹ בהצבעה התקבלה הצעת הרוב בעיקר הודות לתמיכת שמיר. אלדר הצהיר שהתוצאות מטשטשות את מהות התנועה ויעדיה והודיע על הימנעותו מפעילות, אף שימשיך להילחם על שלמות התנועה במסגרת המועצה.

מרגע זה פעלה המפלגה בשני ראשים. הפלג הלאומי, בראשות אלדר, ייסד כתב עת להפצת תורתו ביריעה שהדבר יביא לקרע במפלגה.⁴² הגיליון הראשון של כתב העת סלם למחשבת חרות ישראל ור"ת לח"י, ההדגשה שלי, יצא לאור בסוף חודש ניסן תש"ט (24 באפריל 1949) ועורר סערה עקב ההתרסה שבפעילותו העצמאית והעובדה שחשף בפומבי את המשבר שעברה המחותרת. מנגד, שאיפת המפלגה לרתום לצידה את מעמד הפועלים והעובדה שבמערך הפוליטי כבר היו שתי מפלגות פועלים גדולות, מפא"י ומפ"ם, אילצה אותה לפנות לשמאל הקומוניסטי, 'בין מפ"ם לקומוניסטים', כהגדרת אחד מהחברים.⁴³ היא החליטה לחגוג את האחד במאי, דבר שקומם רבים מחברי המפלגה שעדיין אחזו באידיאולוגיה ימנית, אך לא הזדהו עם אלדר. אלה סירבו להשתתף בפעילות זו ופרשו.⁴⁴ סמיכות האירועים הנפיצה בין הוצאת סלם לחגיגות האחד במאי יכולה הייתה להביא לתוצאה אחת: פילוג.

הפילוג התרחש כאשר באסיפת המפלגה נשללה מאלדר, בהוראת ילין-מור, זכות התגובה לאחד מהנאומים. לאחר דין ודברים יצא אלדר בסערה מהאולם כשהוא מכנה את ילין מור וקבוצתו 'בוגדים'.⁴⁵ נוכח התנהגותו וההוצאה לאור של העיתון סלם הוחלט

41 על פולמוס 'השומר' ראו, יעקב גולדשטיין, בדרך אל היעד: 'בר גיורא' ו'השומר' 1907-1935, תל-אביב תשנ"ד, עמ' 81-83. גולדשטיין ניסה לצמצם את המרחק בין הדעות השונות בסוגיה זו.

42 לדברי ילין-מור הוא הודיע מפורשות לאלדר שהוצאת העיתון תביא להרחקתו מהמפלגה. 'דו"ח על המצב המדיני', לחבר, ד, תש"ט, עמ' 2.

43 כתבינו, 'מתיחות והתרוצצות בוועידת הלוחמים', על המשמר, 21.3.1949, עמ' 1. תקופה מסוימת התנהלו מגעים בין לח"י לתנועת הקומוניסטים העבריים שהייתה חלק ממק"י. לשתי התנועות היו נקודות משיקות שונות אולם נקודות המחלוקת היו רבות מדי. על הפגישות העיד פנחס גינוסר. גינוסר, בצאת לח"י, עמ' 36, הערה 49; ראו גם, הלר, לח"י, עמ' 427-428.

44 אברהם ורד, 'ירושלים זו חזית המרכז: לח"י במלחמת העצמאות', תל אביב תשנ"ח (להלן: ורד, 'ירושלים זו חזית המרכז'), עמ' 431. לדבריו אפילו שמיר, שלא היה מרקסיסט, השתלב בחגיגות. ריאיון טלפוני עם דבורה דנון, 12.2.2014. על יחסו של אלדר לחגיגות האחד במאי, ראו 'תנניה (שם עט של אלדר), 'אחד במאי למחרת פסח', מברק, 29.4.1948, עמ' 2.

45 'בוגדים', קרא ד"ר שייב לפרידמן-ילין, ויצא, מעריב, 29.4.1949, עמ' 1; 'ד"ר שייב ותומכיו עזבו אספת הלוחמים', חרות, 29.4.1949, עמ' 6.

להעמיד אותו וכמה מתומכיו למשפט חברים בעוון 'פרסום דברי פוסו בניגוד להחלטת המרכז, חבלה באינטרסים של התנועה [...] ו] חתירה תחת שלמות התנועה'.⁴⁶ הנאשמים לא טרחו להגיע למשפט.

האם היה הפילוג הכרחי? מבחינתו של אלדרד הפילוג הרשמי היה מעין גושפנקה למצב קיים, שכן הוא לא ראה מכנה משותף בין האסכולות השונות במפלגה. ייתכן שאפשר היה למצוא נוסחה שעליה יכלו הצדדים להתפשר, אולם אי-אפשר היה עוד לגשר על הפערים בתוך המפלגה. לתפיסתו של אלדרד הסיטואציה הייתה כמו בימים ש'איר' פרש מהאצ"ל והוא עשה כמעשה רבו; בדיעבד הוא הצטער שלא הודיע על פרישתו כבר בוועידה. שלא לציטוט אמר אלדרד שמחנה ילין-מור נשאר עם רכוש רב, אבל הוא וקבוצתו שמאחוריהם עומדים אצ"ג וד"ר יהושע השל ייבין, 'נשארו עם הרוח ונראה מי יתמיד יותר'.⁴⁷ ילין-מור, שמיר ושאר חברי הקו המרכזי רצו לשמור על שלמות התנועה, ופנו לכמה ממקורבי אלדרד בתקווה לשכנעו להישאר.⁴⁸ בנאומו בוועידה אף העלה ילין-מור על נס את חשיבותו של אלדרד ואת תרומתו למחתרת, ציין את החברות ארוכת השנים ביניהם והדגיש שהוא בטוח שגם בהמשך הם יעבדו בשיתוף פעולה כבעבר.⁴⁹ קריאתו לא נענתה.

הלוחמים לאחר הפילוג

המפלגה החלה את דרכה לאחר פרישת אלדרד והקו האידיאולוגי שנקבע בוועידה היה שהממד הלאומי והסוציאליסטי הם שווים ערך ומשלימים זה את זה. כראוי לתנועה שראתה עצמה כאוונגרד חלוצי, פעלה המפלגה בכמה זירות: בזירה הפנימית המפלגתית ניתן ביטוי להשקפותיה השמאליות והסוציאליסטיות ביוזמה להיכנס באופן קולקטיבי להסתדרות העובדים הכללית ובהצטרפותה לליגה לידידות עם ברית המועצות.⁵⁰ בזירה הוולונטרית היא פעלה למען רווחתם של תושבי שכונות מצוקה, עולים חדשים וזכויות הפועלים.⁵¹ אולם עיקר פעולתה היה בזירה הפרלמנטרית וההתיישבותית.

בפעילותו הפרלמנטרית של ילין-מור באו לידי ביטוי שתי המגמות שעליהן נשענה המפלגה. בסוגיות הפנים הוא פעל למען זכויותיהם של נכי המחתרת ומשפחות החללים, למען העולים החדשים, יצא נגד תכנון העלייה, דגל בהפחתת מיסים ובהפניית כספים ליעדים לאומיים וקרא ליצור תוכנית כלכלית ממלכתית. עם זאת הוא מתח ביקורת חריפה על מדיניות החוץ של הממשלה שלא עמדה על בסיס שלמות הארץ, הביע תמיכה באוריינטציה

46 המרכז למשפט החברים, 3.5.1949, א"ל, מס' משלוח 1133/2003 תיק 12.
 47 מצוטט אצל עדה אמיכל-ייבין, סמבטיון, בית אל תשנ"ה (להלן: אמיכל-ייבין, סמבטיון), עמ' 164.
 48 ילין-מור, 'דו"ח על המצב המדיני', לחבר, ד, תש"ט, עמ' 1-2.
 49 גינוסר, **בצאת לח"י**, עמ' 113.
 50 המזכירות לסניפים, 9.5.1949, א"ל, מס' משלוח 1133/2003 תיק 12; 'הליגה לקשרי ידידות עם סס"ר', לחבר, א, תש"ט, עמ' 7.
 51 מודעה שפורסמה בשכונת התקווה בתל אביב מטעם מפלגת הלוחמים, א"ל, מס' משלוח 1133/2003 תיק 13; 'קווים לעבודת המפלגה ביפו', לחבר, ה, תש"ט, עמ' 2-3.

לברית המועצות, יצא נגד הסכמי השלום עם מצרים וירדן, התנגד לחזרת פליטים ערבים, תבע את שחרור כל חלקי המולדת והצהיר על נאמנותו לירושלים בירת ישראל. מגמות אלה באו לידי ביטוי גם בזירה התרבותית, כשקרא לקבוע את השפה העברית כשפה הרשמית במדינה (בניגוד לירושנה מימי המנדט שבה גם השפה הערבית הייתה השפה הרשמית), לקדם את העולים החדשים בעזרת לימוד השפה וצמצום העיתונים הלועזיים ופעל למען חינוך שמטרתו עיצוב דמות הדור העברי החדש והקניית ערכי אהבת המולדת.⁵² בפועל הוא לא הותיר חותם בזירה הפרלמנטרית אך יצר קשרים אישיים שסייעו לו בהמשך דרכו, כנכנס לתוככי הקונסנזוס הציבורי והפך לאישיות מקובלת ואף מוערכת.⁵³

גולת הכותרת של רשימת הלוחמים הייתה בתחום ההתיישבות. הטרנספורמציה הרעיונית שעברה לח"י בזמן פעילותה (מכונה 'תהליך ההשמאלה') הביאה להערכה מחודשת של מפעל ההתיישבות,⁵⁴ ולאחר הקמת המדינה ביקשה המפלגה להצטרף למפת ההתיישבות החלוצית ולהקים יישוב באזור ספר. היוזמה הייתה של חברי לח"י יוצאי גדוד 89, גדוד הקומנדו בחטיבת יצחק שדה, שלחמו באזור הנגב וכיסודה עמדו מניעים אידיאולוגיים, פסיכולוגיים נפשיים ופרקטיים גם יחד.⁵⁵ היוזמה התקבלה בחיוב במוסדות המיישבים ובמפלגה. היה זה ביטוי ממשי להחלטות ועידת הלוחמים, שראו ביישוב שטחי הארץ השוממים תפקיד חלוצי,⁵⁶ אך גם ניסיון להתחבר להמונים ולהשיג הכרה ותמיכה ציבוריים.⁵⁷

העלייה לקרקע נעשתה בצנעה ביום ב' בתמוז תש"ט (29.6.1949), וחודש וחצי מאוחר יותר (ט"ז באב תש"ט, 11.8.1949) נערך הטקס הרשמי. שם היישוב היה 'נווה יאיר' ולטקס הוזמנו חברי לח"י, קציני צבא ובראשם יצחק שדה ואנשי ציבור מהמוסדות המיישבים, הסוכנות היהודית וק"ל. על במת הכבוד התנוססה כתובת ובה ציטוט מאצ"ג.⁵⁸ ייתכן שהיה זה ניסיון להפגין את הקו הלאומי של המפלגה ובהקשר הפוליטי להראות לגורמים הימניים, בעיקר לחרות שאצ"ג היה מנציגיה בכנסת, שדווקא היא מיישמת את תורתו הלאומית. ייתכן שהיה בכך מסר לאלדד שלא הוזמן לטקס ושיגר מכתב חריף לחברי הגרעין המיישב, קבל על יחס הנחיתות כלפי השמאל היישובי וטען שהתפיסה הרואה בהגשמה

- 52 נאומי ילין-מור בכנסת מכונסים אצל בן תור, ספר תולדות לח"י, חלק ה, עמ' 441-497.
- 53 טענת מקסים גילן, מחברי הלוחמים ולימים שותפו של ילין-מור במאבקו למען השלום, ילין-מור לא עיכל את המעבר מחיי המחתרת לחיים הפרלמנטרים ולכן לא בלט בפעילות בכנסת, Maxim Ghilan, *How Israel Lost its Soul*, Harmondsworth 1974, p. 106
- 54 'לעמק יזרעאל ביום חגו', לח"י: כתבים, ב, עמ' 173-174; 'הבוניס יבנו, הלוחמים יילחמו', שם, עמ' 244-243.
- 55 חיים שלם, לנגב – נווה יאיר: סיפורה של התיישבות, תל אביב תשמ"ח (להלן: שלם, לנגב), עמ' 14-13. איבינסקי, לח"י, עמ' 457-458.
- 56 גינוסר, בצאת לח"י, עמ' 135.
- 57 אברשה סלמן לחברי לח"י בארצות הברית בשנת 1949 (ללא תאריך מדויק), תיקי אברשה סלמן, מזב"י, פ 4/27.
- 58 'ורק ההולך אחרי התותח בשדה, זוכה כן ללכת אחרי מחרשתו הטובה על זה השדה שנכבש'. מתוך השיר של אצ"ג 'אמת אחת ולא שתיים'.

ההתיישבותית אידיאולוגיה (בניגוד להתיישבות שמטרתה עבודת האדמה ותו לא) מנוגדת לדרכם של לח"י ו'יאיר' שבשמו השתמשו.⁵⁹ התגובה לא איחרה לבוא. בעיתון המפלגה, המעש, פורסם מכתב שנועד כביכול לחבר היישוב נווה יאיר, אך כוון נגד אלדד. הכותב שחתם בשם 'לוחם', ככל הנראה ילין-מור עצמו, יצא נגד אלדד שנשא את שם 'יאיר' לשווא וניכס לעצמו את מורשת לח"י. אדרבה, קרא לעבר אותו חבר פיקטיבי, 'אילו ראה יאיר אותך ואת חבריך, בלכתכם אחרי המחרשה ובלילות עם הרובה על השכם, היה מברך את פעלכם והיה מתגאה בכם'.⁶⁰

הוויכוח על מורשת לח"י ו'יאיר' לא היה חדש. לאחר פרישת אלדד והקמת סלם הוא עמד במוקד היחסים בין הקבוצות. ביטוי בולט לכך נתן ילין-מור באחד מהפרסומים הפנימיים ובו קבל על סילוף ההיסטוריה לדעתו בידי אלדד באנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובנויו מאת דוד תדהר. לטענתו אלדד, שכתב את הערכים על אנשי לח"י, הציג תמונה מסולפת שבה הוא, אלדד, כביכול במרכז וסביבו דמויות משנה שמשקלם ההיסטורי תלוי בקרבתם אליו. את דבריו סיים: 'אל דאגה. גם סילוף זה לא יצליח. לא ד"ר שייב יכתוב את ההיסטוריה של לח"י [...] ההיסטוריה של לח"י תכתב. היא תהיה כתובה בקנה מידה של אמת [...] וגם חלקו של אלדד לא יקופח בה'.⁶¹

הזירה המרכזית להתמודדות עם אלדד הייתה העיתונות התנועתית. אחת הפעולות הראשונות של המפלגה הטרייה הייתה הוצאת עיתון פנימי בשם לחבר ששימש במה לביורור דרכה של התנועה, לעדכונים שונים, לשמירת קשר עם חברי התנועה בצבא ולסגירת חשבונות עם המתנגדים לה. נוסף עליו יצא לאור עיתון לציבור בשם המעש, כשם עיתון לח"י, ובו פורסמו כתבות, טורים וניתוחים על לח"י, על פעולותיה ועל אנשיה.⁶² היה זה סמל לכך שהמפלגה ממשיכה בדרכו של לח"י, נוכח הערעור מצד הקבוצה הפורשת שהאשימה אותה בבגידה במורשת ולא קיבלה אותה כלגיטימית.

פרישת אלדד ותומכיו, שהיו מהדומיננטיים שבחברי התנועה, לא עברה ללא תגובה, מה גם שדברי הביקורת על המשבר בלח"י אתגרו את ראשיה, בעיקר את ילין-מור ואת שמיר,

59 אלדד לחברי נווה יאיר, י"א באב תש"ט (6.8.1949), בתוך: אלדד, **מכתבים נבחרים**, עמ' 99-101. עוד בעניין זה, ראו ורד, **ירושלים זו חזית המרכז**, עמ' 421-422. התנגדותו של אלדד להתיישבות הייתה עקרונית והופנתה גם ליישובים שהקימה חרות.

60 'להולך אחרי המחרשה', המעש, טז (צח), 25.8.1949, עמ' 6. מצוטט גם אצל שלם, **לנגב**, עמ' 57. הפולמוס על 'ניכוסו' של יאיר לא הוגבל לכתובים ובמלאות שמונה שנים להירצחו, שבשם תש"י, ערכו הצדדים עצרות וזכרון נפרדות ועלו בנפרד לקברו.

61 'עוד סלפן נוסף על הסלפנים (מכתב לחבר)', אייר תש"י, א"ל, מס' משלוח 1133/2003 תיק 28. מצוטט בחלקו גם אצל אופירה גראויס-קובלסקי, **הצודקים והנרדפים: מיתולוגיה וסמלים של תנועת החרות 1948-1965**, שדה בוקר תשע"ה, עמ' 89.

62 למעש החדש היו שני מספרים סידוריים. המספר הראשון התחיל ממס' 1 וציין את הסדרה החדשה ובסוגריים ציון המספר הסידורי כהמשך לסדרת המעש שפורסמה בתקופת לח"י. ראו, בן תור, **ספר תולדות לח"י**, ה, עמ' 416.

שכיהן כמזכ"ל המפלגה,⁶³ שהיו חייבים להתמודד עם טענותיו. הם פעלו בשני כיוונים. ראשית, בתקיפת אלדרד על התנהלותו סביב הפילוג ותליית האשם בו. במאמרים רשמיים ובפרסום דברי חברים זוטרים הם הדגישו את פגיעתו של אלדרד בהם ובתנועה כשפרש ופרסם דברים בגנותה. שנית, במאמרים רבים הם הסבירו את הקו האידיאולוגי המפלגתי כהמשך ישיר לתפיסות לח"י שעימם הודה אלדרד ואף סייע בגיבושן.⁶⁴

אולם הפולמוס לא הצטמצם ללח"י, למורשתה ולפילוג אלא כלל גם את היחס לסלם ולדרכה. בגזרה הזאת הייתה הטקטיקה אגרסיבית יותר וכוונה נגד נקודת התורפה העיקרית של אלדרד: היותו תיאורטיקן ולא איש מעשה. לטקטיקה זו היו כמה רבדים. ברובד הפשוט ראו אותו כ'מהפכן סלון' שפעולתו היחידה היא פטפוט מהפכני חסר השפעה.⁶⁵ ברובד נוסף הוא הותקף על ההתנשאות הפסבדו-אינטלקטואלית שלו וחוסר הרלוונטיות שלו למציאות הקונקרטי. ברובד העמוק יותר הם פסלו באופן גורף את הדוקטרינה שהייתה הבסיס לכתיבתו הפובליציסטית בסלם ולאינדוקטרינציה שרצה להנחיל. קרי, ניתוח מופשט של המציאות וחיפוש השורשים העומדים ביסודה.⁶⁶

זאת ועוד, סביר להניח שההתקפות על אלדרד והמקום הרב שתפסו בעיקר בחומר הפנימי של המפלגה, לעיתים באופן לא פרופורציונלי לאיום על המפלגה, באו לשרת מטרה נוספת: ניסיון להסיט את הביקורת מבית על כישלונות המפלגה שלא הצליחה להשפיע על ההמונים כפי שקיוותה. נוכח הפחד מביקורת שכזאת, נקטו ראשיה טקטיקה ידועה של מציאת אויב חיצוני והסטת האש לכיוונו. בדיעבד התבררה טקטיקה זו כטעות.

אולם בעוד הקו המרכזי של המפלגה, שהובילו כאמור ילין-מור ושמיר, הכיר באלדרד כשותף מרכזי לתפיסות לח"י ובחשיבותו להתפתחותה, כפר הזרם המרקסיסטי בראשות גינוסר בתרומתו. באחת ממועצות המפלגה נשא גינוסר הרצאה ובה כיכה את העובדה שלח"י לא השכילה להפוך למפלגה שמייצגת את הקו השמאלי המהפכני בארץ שבכוחה היה לקחת את הבכורה ממפ"ם. את האשם הוא תלה באלדרד,

63 לאורך כל התקופה פעל שמיר יד ביד עם ילין-מור והיה שותף לעמדותיו. כך לדוגמה הוא קבע כ'אמת שאינה ניתנת לערעור שבעיות כלכליות ופוליטיות קשורות קשר בל ינתק'. ראו, 'שלמות הרעיון והמעשה', לחבר, ג, תש"ט, עמ' 1-5. לימים, ובעקבות הטרנספורמציה האידיאולוגית שעבר ילין-מור לשמאל הרדיקלי, השתנתה דעתו של שמיר עליו ובהספד לאחר מותו אמר: 'הלב בוכה על הכישרונות הגדולים, השכל החריף וכושר הביטוי אשר לא מצאו את האפיק והביטוי הנכון כדי לשרת את העם'. שמיר, 'אנו נפרדים מאחד מטובי הלוחמים לחרות', מעריב, 20.2.1980, עמ' 15. הדברים עוררו סערה. לדוגמה, מאמר של ילין-מור, 'לאחר הוועידה', לחבר, ב, אייר תש"ט, עמ' 1-4; 'תשובה לחבר', לחבר (פנימי), ללא תאריך (יצא לאחר המועצה החמישית של המפלגה שהתקיימה בסוף פברואר ותחילת מארס 1950), עמ' 3-4.

64 פנחס גינוסר, 'לחיסול המשבר', עמ' 14-15, א"ל, מס' משלוח 1133/2003 תיק 29 (להלן: גינוסר, לחיסול המשבר). על תפיסותיו המהפכניות של אלדרד לאחר הקמת המדינה והשפעתו על הטרור היהודי באותה עת ראו, יצחק פס, 'ישראל אלדרד ורצח קסטנר', עיונים בתקומת ישראל, מס' 27 (2017), עמ' 216-237.

65 של, 'סקירה על שכונת התקווה ממרומי הסולם', י"ט (ק"א), המעש, 15.9.1949, עמ' 6.

שהטיף בצורה מבולבלת מעט [...] השקפת עולם אנטי רציונליסטית, אידיאליסטית עם מזיגה עזה של ניטשיאניות [...] התורה הפילוסופית שניסה להקנות לנו אלדר, שתיים היו תוצאותיה: היא גם גרמה לקרע בתוצאת הניגוד בין השקפתו ובין השקפת העולם שהתפתחה מתוך המחשבה הפוליטית והמעש שלנו. היא גם הכריעה לנו מלהמשיך ממחשבתנו עד הסוף ולהכיר שפעולתנו והשקפתנו מבוססים על המטריאליזם ההיסטורי.⁶⁷

הוא האשים את אלדר גם בתכסיסנות וקבל בצדק על כך שבועידה לא התבררו הבעיות שאיתן אמורה הייתה המפלגה להתמודד בגלל אלדר ובגלל הפחד מהפילוג.

הפולמוס האידיאולוגי שקרע את התנועה לא היה הפולמוס היחיד שהעסיק אותה. רשימת הלוחמים ירשה מלח"י סכום גדול של כסף שמקורו בשוד בנק, ועם הפילוג דרש הפלג של אלדר את חלקו ברכוש. מטבע הדברים היה המאבק על הירושה סוער ויצרי לא פחות מהמאבק האידיאולוגי. תחילה דרש אלדר לקבל שלישי מהרכוש, בהתאם לגודלה היחסי של קבוצתו, אולם לאחר שלא נענה הוא קיבל חדר בבניין 'סנסור' בירושלים שהיה למקום מושבה של מערכת סלם. אולם בעוד המערכה על הרכוש דעכה בין היריבים, קמו גורמים חדשים שליכו את האש מחדש.

בחנוכה תש"י (דצמבר 1949) הוקמה בירושלים 'אגודת אנשי לח"י לשעבר בירושלים'.⁶⁸ מטרתה הייתה לסייע בשיקום אנשי לח"י לשעבר ולמשפחות הנופלים. הקמתו של גוף עצמאי חדש הנושא את שם לח"י עוררה חשש בהנהגתה של רשימת הלוחמים, ולמרות פניות מוקדמות לשיתוף פעולה סברה ההנהגה שמדובר בגוף שמזוהה עם אלדר. לא היה זה חשש שווה נוכח האוריינטציה הימנית של חברי לח"י בירושלים, שהיו בסיס התמיכה באלדר בימי המשבר. לפיכך נאלצו ראשי האגודה החדשה להבהיר שמדובר באגודה ניטרלית, שמטרתם לשים סוף לפילוגים והרגיעו שאלדר לא הגיע לטקס ההקמה.⁶⁹ לא חלף זמן רב והתברר שהחשש היה מוצדק. האגודה, שראתה עצמה כאחראית ליוצאי לח"י, תבעה את הרכוש שהשאירה לח"י ושלטענתה נלקח שלא כדין בידי ילין-מור ומפלגתו. היא אף הגדילה לעשות, פרסמה מודעה בעיתון חרות והזהירה את הציבור מקנייה של נכסי לח"י שיוצעו למכירה מכיוון שהיא בעליו החוקיים של הרכוש.⁷⁰ המפלגה ראתה בכך ניסיון של אינטרסנטים הנתמכים בידי אלדר ותומכיו שרוצים ברעת המפלגה וקראה לחבריה לא לתת יד לאגודה שמכתימה את שם לח"י.⁷¹ הפיצוץ בין הצדדים אירע באסיפת

67 גינוסר, לחיסול המשבר, עמ' 3-5. הדברים מצוטטים בחלקם אצל הלר, לח"י, עמ' 505-506.
 68 עם מקימה נמנו ד"ר יהושע הפנר, רופא המחותרות, רומק גרינברג, מאנשי המודיעין של לח"י בירושלים, מלכיאל גרינוולד, מי שהחל את פרשת קסטנר ויהושע זטלר, מפקד כוחות לח"י בירושלים.
 69 הודעה לממונה על מחוז ירושלים על ייסוד העמותה מיום 12.15.1949, א"ל, מס' משלוח 1133/2003 תיק 39. רומק ('אלחנן' בכינוי המחתרת) לשמיר, י"ח בכסלו תש"י וב' בטבת תש"י, שם.
 70 חרות, 3.2.1950, עמ' 7. הדברים צוטטו גם בדבר.
 71 הוצאה מיוחדת ליום הירצחו של 'יאיר', לחבר, עמ' 8.

האגודה בתל אביב שבה הוחלפו מהלומות מילוליות וגידופים בין אלדר, חברי האגודה ונציגי רשימת הלוחמים.⁷²

המתח גבר כשגזבר לח"י לשעבר, שלמה יעקובי, פרסם מכתב פומבי ובו האשים את ראשי המפלגה, שמיר ויליין-מור, במעילה בכספי לח"י, כספים שמטרתם הייתה שיקום פצועי המחתרת ותמיכה במשפחות החללים. יליין-מור נאלץ להכחיש טענות אלה,⁷³ אך העימות זכה לפרסום תקשורתי שליבה את הסכסוך.

אולם היה זה פרומו בלבד. בתחילת יוני 1950, לפנות בוקר, הוצתו דירותיהם של שמיר ושל יליין-מור.⁷⁴ החשד המיידי נפל על אנשי סלם. יליין-מור התלונן במשטרה וציין את שמותיהם של אליהו עמיקם, מחברי סלם ויהושע זטלר, מוותיקי לח"י שעמו הסתכסך עוד בימי המחתרת. בעקבות כך כתב עמיקם מכתב ליצחק שמיר, הכחיש את ההאשמות נגדו וקבל על הלשנתו של יליין-מור שהעליל עליו ועל זטלר 'גיבור ירושלים'. זו דרכו של האיש לחזור לחיק היישוב, טען.⁷⁵ דומה שאין מתאימים כאן יותר מדבריו של ארתור קסטלר (שנאמרו בהקשר אחר): 'עתה חוזרת שוב ההיסטוריה על שביליה העגומים, שלפיהם מוכרח להיות גורלם של רוצחי מלכים כגורל קרבנותיהם'.⁷⁶

כיצד השפיעה הדינמיקה השלילית והאווירה המורעלת על המפלגה? האם היא הצליחה להתרומם מן המצב שאליו שקעה? האם האיום החיצוני מצד אלדר הביא לאיחוד שורות פנימי כפי שאפשר היה לצפות?

רשימת הלוחמים מפלגה בשקיעה

לקראת סוף שנת 1949, כחצי שנה בלבד לאחר פרישת אלדר, קמה אופוזיציה פנימית בדמותו של אברשה סלמן מבכירי המפלגה. סלמן, שהחל את פעילותו ב'ברית הבריונים', הצטרף ללח"י בשנת 1945, לאחר ששוחרר ממאסר בעוון פעילותו הלאומית, והיה לדמות פוליטית חשובה בה.⁷⁷ נוכח אי הצלחת המפלגה למשוך אליה את ההמונים ותסכולו מכך שהצעותיו בסוגיות שונות לא התקבלו, הוא יצא נגד ההנהגה. בעיקר כוונו חציו נגד יליין-מור. הוא האשים אותו בכישלון פוליטי ומוסרי והטיח בו: 'לא היו לך כל תכניות פוליטיות, לא היה

72 'הריב מסביב לירושת לח"י', על המשמר, 19.2.1950, עמ' 2.

73 'פרידמן-יליין: לא היו מעילות בכספי לח"י', ידיעות אחרונות, 8.2.1950, עמ' 1; 'גזבר לח"י לשעבר מכחיש דברי פרידמן-יליין', דבר, 13.2.1950, עמ' 2. לימים טען שלמה יעקובי, שנשלח אליו אדם להזהירו שאילו הדבר היה קורה בתקופת המחתרת, היו 'דופקים אותו' (מוציאים אותו להורג בענת המחתרת). יעקובי ליליין-מור, 1.7.1974, ארכיון יליין-מור (להלן: אי"מ), סדרה 2 תיק 355.

74 שריפה בדירת 'יורניצקי (שמיר), חרות, 2.6.1950, עמ' 8; 'דליקה בדירה איימה על חיי משפחה', הארץ, 2.6.1950, עמ' 10. לא מצאתי בעיתונות דיווחים על שריפת דירתו של יליין-מור אולם יש אזכור לכך בהתכתבות מאוחרת בינו ובין שלמה יעקובי, שאותו האשים במעשה. יליין-מור ליעקובי, 7.7.1974, אי"מ, סדרה 2 תיק 355.

75 אליהו עמיקם לשמיר, אי"מ, מס' משלוח 1128/2003 תיק 909.

76 ארתור קסטלר, הבטחה והגשמה, ירושלים 1949, עמ' 299.

77 לח"י: אנשים, תל אביב תשס"ב, עמ' 639.

לך כל קו פוליטי.⁷⁸ הוא גם קבע שסילוק אלדד ותומכיו מהמפלגה אינו מוסרי. משלא נענה, פרש מהמפלגה. ביקורת זו לא הייתה חריגה. גם נציג המפלגה בארצות הברית התקשה להבין כיצד אפשר לגשר בין התפיסות הלאומיות לסוציאליסטיות וכיצד יצטרפו ההמונים נוכח המבחר המגוון של המפלגות הפוליטיות בישראל;⁷⁹ קושיה שאלדד העלה בעבר.

זמן לא רב לאחר פרישת סלמן הגיע תורם של המרקסיסטים. זה כבר התרחבו הפערים בינם ובין השמאל המתון במפלגה. לאחר שנשלל המרקסיזם כתפיסת עולם מפלגתית, הודיעו פנחס גינוסר ושלמה אידלשטיין (לימים העיתונאי חגי אשד) על פרישתם והצהירו שאין טעם בקיום המפלגה.⁸⁰ לימים טען גינוסר שאחת הסיבות להתפרקות המפלגה הייתה שהנהגה התייחסה בחשדנות לשמאל המרקסיסטי אף על פי שהיה הגורם הפעיל ביותר במפלגה.⁸¹ בתגובה השווה ילין-מור את פרישתם לפרישתו של אלדד ומצא קווים משותפים לשתי ה'סטיות'.⁸² אלדד הגיב במאמר ארוך שניתח 'מה קרה בלח"י' ומסקנתו הייתה שהבגידה בתורת 'יאיר' הביאה למשבר.⁸³ פרישת סלמן והמרקסיסטים מהמפלגה וביקורתם החריפה על ההנהגה שיקפו את המתח הבין-היררכי שתחילתו בוועידת הלוחמים עת עמדה הנהגת המפלגה תחת ביקורת פנימית חסרת תקדים.⁸⁴

הדינמיקה הפנים-מפלגתית שעברו הלוחמים, שהתאפיינה בהקמת אופוזיציות פנימיות, חילוקי דעות, משברים אידיאולוגיים, פרישות ופילוגים, דמתה לתהליכים שעברו מפלגות אחרות באותן שנים, דוגמת מפ"ם ותנועת החרות, למרות ההבדלים הברורים ביניהן. קרי, היותה מפלגת 'נישה' ללא עורך ציבורי ובסיס אלקטורלי. מפ"ם, לדוגמה, סבלה מחילוקי דעות וממתחים פנימיים עד שהתפלגה בשנת 1954.⁸⁵ כך גם תנועת החרות, שסבלה מפרישת ח"כים מהמפלגה (אצ"ג, הלל קוק וערי ז'בוטינסקי) ומאופוזיציה שהגיעה לשיאה בהקמתה של סיעת למרחב.⁸⁶

- 78 סלמן ילין-מור, 13.11.1949, א"ל, מס' משלוח 1133/2003 תיק 14.
- 79 צפוני שומרון לשמיר, 24.8.1949, א"ל, מס' משלוח 1133/2003 תיק 39.
- 80 גינוסר ואידלשטיין למרכז המפלגה, 22.1.1950, שם, מס' משלוח מס' משלוח 1133/2003 תיק 14; ורד, ירושלים זו חזית המרכז, עמ' 431; הלר, לח"י, עמ' 504. לאחר פרישתו עבר גינוסר למפ"ם ואחר כך למק"י. לדברי שמיר דרש הפלג המרקסיסטי במפלגה לקבל את הדגל האדום כדגל התנועה ואת ה'אינטרנציונל' כהמנונה. שמיר ל'וולטר' (מתתיהו אילת), משליחי לח"י בחו"ל, 8.1.1950, א"ל, מס' משלוח 1133/2003 תיק 37.
- 81 גינוסר, **בצאת לח"י**, עמ' 33.
- 82 ורד, ירושלים זו חזית המרכז, עמ' 432-433.
- 83 אלדד, 'מה קרה בלח"י', סלם, יא, תש"י, עמ' 10-12.
- 84 התפרסמה ביקורת שקראה להעמיד לדין פנימי את ההנהגה על שהוליכה את התנועה בדרך 'תועה ומטעה'. ראו, 'לוחמים', לשם מה אנו לוחמים: מכתב גלוי את חבר הלוחמים, א"ל, מס' משלוח 1133/2003 תיק 29.
- 85 על מפ"ם בשנים אלה, ראו אלי צור, **נופי האשליה: מפ"ם 1948-1954**, באר שבע תשנ"ח.
- 86 יחיעם ויץ, **הצעד הראשון לכס השלטון**, ירושלים תשס"ז (להלן: ויץ, הצעד הראשון), עמ' 60-64, 68-76.

כיצד הגיבה רשימת הלוחמים לפרישות אלה? הנהגת המפלגה השוותה את המצב לתקופות משבר שעברו על לח"י בעבר, בעיקר לזו שאחרי רצח 'אייר'. באופטימיות שקשה להבינה טען ילין-מור שכשם שלח"י ידעה להתמודד בעבר עם משברים ולצאת מחוזקת מהם, כך יקרה גם עתה. במקביל הוא קיבל סמכויות בלתי מוגבלות לשיקום המפלגה.⁸⁷ בפועל, זה לא קרה. בתוך זמן קצר חדלו עיתוניה מלהופיע, נווה יאיר התפרק (מסיבות שונות שאינן קשורות לעימות הפנימי) וילין-מור נותר חבר כנסת ללא מפלגה. בבחירות לכנסת השנייה שנערכו בסוף יולי 1951 הוא נמנע מהתמודדות.

מהן הסיבות להתרסקות רשימת הלוחמים והאם הכישלון היה צפוי מראש? הלא טען שגורמים מספר עמדו ביסוד הכישלון שהיה צפוי מראש: הניסיון להקים מפלגה נציונל-בולשוויקית היה חדשני מדי, חסידי המפלגה היו מעטים ונתונים ללחצים מצד מפלגות אחרות והמציאות ההיסטורית לא התאימה לאידיאולוגיה.⁸⁸ אולם בעוד הלאר שם את הדגש על התפיסות האידיאולוגיות, אי-אפשר להתעלם מגורמים נוספים שתרמו אף הם ליצירת המצב שהביא לכישלון, ובראש ובראשונה היחס לאלדד ולקבוצתו שהיו איום מורלי ותדמיתי על קיומה של המפלגה. זו, במקום לפעול למימוש היעדים שהציבה, ניהלה קרב מאסף נגדו.⁸⁹ זאת ועוד, המפלגה הייתה מפלגת יחיד אופוזיציונית, מוסדותיה לא היו מגובשים והיא חסרה את הלהט המהפכני שאפיין את לח"י. נוכח המציאות של שנות המדינה הראשונות, על הקשיים והתמודדות שהיו בה, היא הייתה חסרת השפעה כמעט לחלוטין. זאת בדומה לתנועת החרות, שסבלה גם היא מחוסר רלוונטיות וכשלה כישלון חרוץ בבחירות לכנסת השנייה. תחזיתו של אלדד שבמערך המפלגות הנוכחי אין מקום למפלגת פועלים נוספת, התגשמה במלואה.

לימים הודו כמה מתומכי ילין-מור שאלדד ראה את המציאות נכוחה והיכו על חטא.⁹⁰ הגדיל לעשות אנשיל שפילמן, מעמודי התווך של המפלגה, שהאשים את אלדד וטען שאלמלא פרישתו הייתה המפלגה גוברת על הכוחות השמאליים שבה.⁹¹ טענה זו הייתה חסרת שחר נוכח הדינמיקה במפלגה. אין ספק שאילו נשאר יכול היה אלדד להיות גורם מאזן במפלגה ולהחליש את האגף המרקסיסטי שראה בו 'פאשיסט'. אולם מבחינתו לא היה הבדל גדול בין השמאל המתון לשמאל המרקסיסטי במפלגה. מדוע, אם כן, הלך הרוב עם ילין-מור נגד אלדד? הקושיה מתחזקת נוכח העובדה שרבים מהם הגיעו לימים לתנועת החרות. אלדד עצמו ענה על כך: ראשית, הנאמנות להנהגה ובעיקר לשמיר משקם המחותרת ועמוד התווך

87 ראו החלטות הוועידה החמישית שהתכנסה באמצע פברואר 1950. מופיעות בתוך הוצאה מיוחדת של לחבר. מובא גם אצל הלאר, לח"י, עמ' 507.

88 שם, עמ' 508.

89 ורד, ירושלים זו חזית המרכז, עמ' 431.

90 ראו לדוגמה נחמיה בן תור, מצוטט אצל ורד, ירושלים זו חזית המרכז, עמ' 431; ויעקב בנאי, מצוטט אצל אימכל ייבין, סמבטיון, עמ' 165.

91 הדברים נאמרו מפי אלדד בריאיון עם זאב איבנסקי, א"ל, מס' משלוח 1128/2003 תיק 475.

בה; שנית, וזו הנקודה המשמעותית יותר, הם הלכו עם מי שהציע להם עשייה, ואילו אלדר לא יכול היה להציע דבר בתחום הזה.⁹² 'עשייה' פירושה גם 'השפעה'.

דיון ומסקנות

החלטת החלוקה ויציאת הבריטים שביטאו את מימוש היעדים שלהגתם לחמה לח"י, גרמה למשבר פנימי. המחותרת, שהייתה הראשונה ללחום בכובש הזר, לא השכילה להתמודד עם המציאות שבאופן פרדוקסלי נכפתה עליה; מציאות שאליבא דאלדר 'הפכה לניצחון אסטרטגי לאימפריאליזם הבריטי במזרח התיכון ולמכה ניצחת למחותרת העברית'.⁹³ לימים הוא אף הודה בגילוי לב שלהנהגת לח"י לא היו תשובות מספקות לשאלות שעלו לגבי המשך דרכה של המחותרת.⁹⁴ מרגע זה ואילך החל תהליך דעיכה ממושך שסופו היה פירוק רשימת הלוחמים.

כיצד יש להבין תהליך זה? מה הייתה הסיבה שהמחותרת שהפכה למפלגה לא הצליחה לשרוד במגרש הפוליטי? לכאורה, התשובה פשוטה: המלחמה בבריטים שאיחדה את חברי לח"י שהתאפיינו בהטרונגיות, תמה. אולם דומה שהתהליך היה עמוק יותר ומקורו במשבר מנהיגות שתוצאותיו באו לידי ביטוי בפרישת אלדר, פרישה שחשפה את הזרמים התת-קרקעיים בלח"י מאז החלטת האו"ם ואף קודם לכן, וכדינמיקה שהתחוללה בעקבותיו. ססיל גיב קבע כאמור ארבעה קריטריונים שמשפיעים על האינטראקציה בתוך הקבוצה:

המנהיג, המונהגים, המצב שבו פועלת הקבוצה והמשימה שעמה היא מתמודדת. רבות נכתב על חשיבותו של המנהיג בהובלת קבוצתו ובהצלחתה. מנגד, אי-אפשר להתעלם מ'הצד האפל של המנהיגות' כהגדרתו של ג'יי א' קונגר (Conger), מהבולטים שבחוקרי המנהיגות. לטענתו, בתנאים מסוימים יש כוח המנהיגות לגרום להרס הקבוצה. זה קורה כאשר המנהיג לא מזהה שינויים במצב, נכשל בהערכת המשאבים הנדרשים למימוש החזון כאשר החזון שהוא מנחיל לקבוצה משקף את צרכיו האישיים ולא את צורכי המציאות או הבוחרים (המונהגים), ועוד.⁹⁵ לאחר כ"ט בנובמבר חל בלח"י משבר מנהיגות שבא לידי ביטוי ברמות שונות ביחס ל'מונהגים' ובתוך ההנהגה עצמה. מחד גיסא הארגון לא השכיל להבין את עומק הפער בינו ובין רבים מהחברים, ובעוד הוא ראה בתנועה תנועה פוליטית בעלת זרוע צבאית,⁹⁶ חברים רבים ראו בה תנועה שמטרתה להילחם בבריטים בלבד. כך התבטא דוד שומרון, מבכירי לח"י ולימים בכיר ב'מוסד': 'מימי לא הייתי איש מפלגה כלשהי, ולמען האמת, הפולמוס הפוליטי הפנימי לא עניין העסיק אותי יתר על

92 ריאיון אלדר עם זאב איבינסקי, שם.

93 אלדר, מעשר ראשון, עמ' שיא.

94 שם, עמ' שיח-שכ.

95 Jay A. Conger, 'The Dark Side of Leadership', *Organizational Dynamics*, Vol. 19, No. 2

(1990), pp. 44-55

96 לח"י, כתבים, ב, עמ' 947; גינוסר, בצאת לח"י, עמ' 51.

המידה. חונכתי והלכתי בדרך אחת: מלחמה לסילוק הבריטים, שחרור הארץ, מדינה עברית, עצמאות לעם היהודי במולדתו. לא הטרידה אותי השאלה מה יהיה אופי המשטר במדינה שתקום'.⁹⁷ כמוהו היו רבים. מאידך גיסא התגלה משבר ההנהגה במלוא חריפותו בחוסר האחידות הרעיוני של ראשיה, שהביא לפרישת אלדד ולדינמיקה סוערת. לא לחינם קבע מנחם בגין שצריכה להיות 'מידה של משפחתיות בצמרת' כאחד מהתנאים ההכרחיים לעמידותה של מפלגה.⁹⁸

גם בקרב ה'מונהגים' חל שינוי שנבע משינוי המצב, בראש ובראשונה מהעלייה מהמחלת. בעוד בתקופת המחלת היה המפגש עם ראשיה אינטימי ומצומצם, מרגע שלח"י עלתה מהמחלת המפגש הפך להיות המוני ופומבי וכוח המנהיגות ירד. יתר על כן, בתקופת המחלת זכתה ההנהגה להילה ולהערצה עקב המסתורין שאפף אותה והעובדה שרבים לא הכירו את מנהיגיהם באופן אישי. נוסף על כך, חיי המחלת הקשים יצרו הזדהות מלאה עם התנועה והיו גורם מאחד, מעין 'גאווה יחידה' של חבריה. כאשר חיי המחלת החשאיים הסתיימו נחשפו המנהיגים בצורתם הטבעית על אופיים, חולשותיהם, טעויותיהם וחוסר יכולתם לגבש קו ברור נוכח ההתפתחויות שהתרחשו. כתוצאה מכך חלה ירידה עד כדי זלזול במעמדם ונמתחה עליהם ביקורת חריפה מבית, דבר שלא יכול היה לקרות בתקופת המחלת.

בשנות המחלת וכתוצאה מאופי הפעילות נוצרו מוקדי כוח מקומיים, דרגי הביניים שיצרו את שלד הפיקוד בפועל בתחומי המבצעים, החינוך וההסברה, המודיעין, הלוגיסטיקה, הכספים ועוד. פיזור מוקדי הכוח והעמדת אחראים לשטחי פעולה ספציפיים, מאפיינים את דרכי האינטראקציה בתוך הקבוצה, כפי שטען הסוציולוג לארי ברקר.⁹⁹ אולם דפוס פעולה זה, שהיה נחוץ בתקופת המחלת והיה אחד מהגורמים שהביאו להצלחתה, גרם כעת להיווצרות קבוצות משנה ואפילו יחידים בעלי עמדות עצמאיות, שהציגו אתגר להנהגה הרשמית.

גם ב'מצב' שבו פעלה המפלגה נתגלו בקיעים, היחסים הבין-אישיים הורעו, ההזדהות עם הקבוצה נפגעה, אתוסים ואמיתות היסטוריות שהיוו תשתית וצידוק לפעילות המחלת הפכו לנרטיבים מנוגדים והחל פולמוס על התדמית ההיסטורית ועל תרומתם של הצדדים השונים בה.

אפילו במבחן 'המשימה' כשלה הנהגת לח"י. היא אומנם זיהתה את הצורך בטרנספורמציה ארגונית עם הקמת המדינה, אולם נחלקה בהגדרת המשימה ובדרכים למימושה. ילין-מור דגל בנחיצות במפלגת פועלים נוספת בעלת מטרות פוליטיות וחברתיות שפניה לגיוס המונים, ואילו אלדד דגל בתנועה חינוכית מצומצמת שתמקד באינדוקטרינציה חינוכית מהפכנית.

97 רוד שומרון, מחתרת מאונס, ירושלים 1991, עמ' 171-172.

98 נאור, האידיאולוגיה של מנחם בגין, עמ' 45.

99 Larry I. Barker, *Groups in Process: An Introduction to Small Group Communication*, Englewood Cliffs NJ 1983, pp. 63-64

למעשה, שתי התנועות כשלו. לרשימת הלוחמים לא היה סיכוי להצליח במציאות הפוליטית דאז וגם לתנועתו של אלדר לא היה כוח לתת מענה לבעיות השעה האנטי־מפכניות, כגון העלייה והקליטה, המצב הכלכלי ועוד.¹⁰⁰ נוסף על כך גרמה ההתעסקות הבלתי פוסקת של המפלגה באלדר להפנות משאבים נחוצים לחזית נוספת במקום להתמקד בחזיתות האופרטיביות השונות ולהתמקד במשימות המוגדרות.

נוכח תהליך ההתפרקות שעבר על לח"י, מעניין מדוע לא עבר תהליך דומה גם על האצ"ל שהפכה לתנועת החרות. לדברי יחיעם ויץ, שתי תשובות לכך: ראשית, האצ"ל היה ארגון הומוגני, בניגוד ללח"י שהיו בו יסודות שונים ואף מנוגדים. שנית, בלח"י, בניגוד לאצ"ל, לא התפתח פולחן של מנהיג 'שהיה בכוחו לשמש למונהגיו תחליף לחשיבה עצמית'.¹⁰¹ ראוי לסייג ולומר שבניגוד להנהגת היחיד באצ"ל מנתה הנהגת לח"י שלושה מנהיגים, וישנו קושי מוכן בהזדהות מוחלטת עם קבוצת מנהיגים, מה גם שהם לא היו בעלי דעה אחידה. זאת ועוד, ייתכן שבניגוד ללח"י, שם הוויכוח היה פנימי ומפלג, לאצ"ל נמצא גורם מאחד בדמות יריב שהתחרה על ההגמוניה במחנה הימין הרוויזיוניסטי ובמידה רבה על מורשתו של ז'בוטינסקי – הצה"ר.¹⁰²

בחינת קורותיה של רשימת הלוחמים על מערכותיה השונות – האידיאולוגית, הפוליטית, הארגונית, התעמולתית והבין־אישית – דומה לחשיפה לאור של תשליל שנסתר מעין השמש זמן רב וחיכה לשעת כושר להתגלות. עד כדי כך נסתר, שאפילו אחרי הוועידה שבה עלו לראשונה בפומבי חילוקי הדעות בקרב חבריה, התמוגג ילין־מור וטען ש'הוויכוח הכללי בוועידתנו הוכיח כי תנועתנו יצאה בריאה בדרך כלל [...] אנשים הגו את מחשבותיהם, איש איש בליבו. ואעפ"כ [...] הייתה הרמוניה בדברי כלל המתווכחים. ואף מה שנראה לדיסוננס למשמע אוזן, לא היה אלא חלק מן המנגינה הכללית־הכוללת המוסיפה גוון וטעם'.¹⁰³

המציאות טפחה על פניו.

100 Ehud Sprinzak, *The Ascendance of Israel's Right*, New York 1991, p. 34

101 ויץ, *ממחותרת לוחמת למפלגה פוליטית*, עמ' 33. ויץ מסתמך על ניתוחו של גינוסר, *בצאת לח"י*, עמ' 34-33.

102 על יחסי הצה"ר וחרות, ראו, ויץ, שם, עמ' 119-196, 199-200.

103 גינוסר, *בצאת לח"י*, עמ' 39.

